

obvyklého příjmu. To vyžadovalo pečlivé plánování výdajů a promyšlenou kalkulaci, aby rodina vyšla od podpory k podpoře. Rodiny brzy přišly na to, že za této situace permanentní nouze není možno dělat dluhy. Pravým neštěstím byla vážná nemoc v rodině. Většinou rodinu přivedla úplně na dno, protože chyběly nejnnutnější finanční rezervy pro případ takového neštěstí. V situaci dlouhodobého nedostatku se rodinám nedostávalo prostředků na obnovu šatstva a obuvi. Když boty nebo šaty byly již natolik obnošené, že je nebylo možno dále spravovat, nebylo prostě v čem chodit. Většina rodin řešila takovou kritickou situaci ve prospěch dětí. Děti musí do školy, je pro ně tedy přesit tatínkův kabát, to bylo obvyklé řešení rodinného dilematu.

Přestože práce v textilních továrnách nebyla vůbec zdravá, nezaměstnanost se na zdravotním stavu dělníků projevila pozitivně jen v prvním období. Špatná strava a nedostatečný hygienický standard měly na zdravotní stav populace jednoznačně negativní vliv. Zdravotní stav dětí, s výjimkou dětí předškolního věku, které se vrátily do domácího prostředí k matce, se v období nezaměstnanosti zhoršil. Zvláště zanedbaná byla péče o zuby. Výzkumníci, kteří znali zdravotní stav populace Marienthalu, protože v týmu přítomný lékař poskytoval zdarma nejnnutnější pomoc a radu nezaměstnaným rodinám, ve zprávě konstatovali, že v době výzkumu pouze 8 % dětí mělo zdravé zuby.

Unavená pospolitost

Charakteristickým rysem společenského života v Marienthalu byl převládající pesimismus, monotonie, únava, apatie. Byla to unavená, omrzelá pospolitost. Lidé si zvykli méně vlastnit, méně pracovat a také méně očekávat. Ve vzpomínkách na lepší časy, na doby, kdy bylo zaměstnání, kdy měli práci, lidé zmiňují tanec, čas strávený ve Vídni, v parcích, v divadle, na politických schůzích, na hodiny strávené četbou. To všechno nyní přestalo mít smysl. Času je dostatek, motivace však schází. Údaje z místní knihovny potvrzují tento trend velmi přesvědčivě. Více než tři svazky na čtenáře vypůjčené průměrně v roce 1929, 2,3 svazku v roce 1930 a jen 1,6 svazku v roce 1931 jsou výmluvným svědectvím, že k četbě nestačí mít dostatek času, chybí-li, jako tomu bylo za situace dlouhodobé masové nezaměstnanosti v Marienthalu, zájem o četbu, motivace k takové činnosti. Čas, který měli nezaměstnaní k dispozici, ztratil podobu „volného času“. Nejednalo se již o čas, který by vyplňoval mezeru mezi smysluplnými činnostmi, v nichž se dříve uplatňovala pracovní zdatnost, nashromážděná zkušenost a píle a které přinášely obživu rodině. Čas ztratil tento sociálně podmíněný kontext.

Za změněné situace masové nezaměstnanosti silně poklesl zájem o politiku. Předplatné *Dělnických novin*, zaměřených na politické otázky, kleslo mezi lety 1927 a 1930 o 60 %, zatímco *Malý list*, spíše zábavně orientovaný deník zaznamenal snížení předplatného ve stejném období jen o 27 %. Politické strany, a to všechny bez výjimky, ztratily své členy, i když snížily své příspěvky na minimum. Nejméně ztratila sice Sociálně demokratická strana, ale i ta přišla o třetinu svých členů. Především mezi mladými v té době platilo, že politicky aktivní zůstávají prakticky jen ti, kteří dosud mají práci. Předvolební kampaň před volbami v roce 1932 proběhla v Marienthalu bez zájmu, velmi klidně. Politické spektrum voličské obce se v souvislosti s nezaměstnaností nezměnilo.

Výjimku v poklesu aktivity zaznamenaly zájmové skupiny spjaté se životem dětí nebo s výhodami členství. Socialistická organizace *Přátelé dětí* ztratila jen čtvrtinu svých členů, členská základna *Dělnického cyklistického klubu* zůstala nezměněná a dvě organizace zaznamenaly dokonce vzestup členstva: katolická organizace *Šťastné dětství* a so-

ciálně demokratická organizace *Plamen* zajišťující kremace. Všechny tři organizace poskytovaly svým členům nesporné, a to nejen finanční výhody. Cyklistický klub platil za své členy pojištění jejich jízdního kola a bicykl zůstal jediným běžně užívaným dopravním prostředkem občanů v obci, jediným spojením s okolním světem, v němž bylo ještě tu a tam možno získat práci. Organizace *Šťastné dětství* řídila jesle a nízký příspěvek kremační společnosti pojišťoval rodinu před velkými výdaji z omezeného rodinného rozpočtu v případě úmrtí v rodině. Členství v zájmových a společenských organizacích bylo tedy v situaci nouze utilitárně upraveno podle finančního profitu, který jednotlivé členství poskytovalo. Nešlo tedy o změnu přesvědčení, ale o ztrátu motivační síly členství v mimořádné situaci.

Odpověď na deprivaci

Významná kapitola studie se zabývá rozlišením rodin nezaměstnaných z hlediska typu jejich reakce na deprivaci způsobenou nezaměstnaností. Úvodem jsou uváděny příklady získané z důkladného studia navštívených rodin, typické příklady rodin odlišujících se reakcí na danou obdobnou situaci. V druhé části kapitoly je charakterizována typologie rodin vykreslená na základě mnoha dílčích zjištění výzkumného týmu.

Prvním typem zde charakterizovaných rodin jsou *rodiny rezignované*. Je pro ně charakteristické, že jim chybí plány, nemají a nevyjadřují svůj vztah k budoucnosti, své představy o ní, v nic nedoufají. Je pro ně typické, že se maximálně snaží uskrovnit, mimořádně omezit své potřeby kromě naprostých nezbytností. Na druhé straně však příkladně udržují svou domácnost a pečují o své děti a snaží se alespoň pro ně uchovat situaci relativního dostatku.

Druhým, poněkud optimističtější typem, jsou *rodiny nezlomené*. Jsou charakteristické větší aktivitou některého ze svých členů. Je pro ně typická péče o domácnost a o děti, subjektivní pocit relativního dostatku, aktivita, plány a víra v budoucnost, zachovaná vitalita a dosud pokračující snaha živitele rodiny nalézt zaměstnání.

Další dvě skupiny rodin je možno společně označit jako zlomené. První z nich se z hlediska objektivních charakteristik příliš neliší od rezignovaných rodin. Hlavní rozdíl je v subjektivním prožívání v podstatě shodné situace, v níž se oba typy rodin nacházejí. Jedná se o *rodiny zoufalé*. Domácnost je udržována v pořádku a o děti je pečováno. Hlavním pocitem, s nímž prožívají členové rodiny svou životní situaci je však bezmocnost, deprese, zoufalství. To se pojí s pocitem zbytečnosti jakéhokoliv úsilí a tyto rodiny se také žádným způsobem nepokoušejí nalézt práci nebo zlepšit svou situaci.

Čtvrtou skupinu lze nejpriznáčněji označit jako *rodiny apatické*. Hlavním vnějším znakem, který tyto rodiny odlišuje od všech tří předchozích typů, je absence spořádané domácnosti. Určující charakteristikou situace je apatie, ignorance, pasivita. Rodiny nechávají věcem volný průběh, aniž se snaží jakýmkoliv způsobem zabránit nejhoršímu. Hlavním rysem těchto rodin je naprostá pasivita, absence jakéhokoli úsilí. Domov a děti jsou špinavé a neopečované. Mentální reakcí na situaci není zoufalství, ale nezájem. Žádné plány, žádné tužby. Domácnost je tak rozvrácená, že neuspokojuje ani ty nejzákladnější potřeby svých členů. Hospodaření rodiny poznamenané bezvýchodnou situací je zcela iracionální. V této kategorii se často nacházejí rodiny alkoholiků. Rodinný život je většinou v rozkladu. Objevují se časté hádky, žebrání, krádeže. Nikdo neplánuje ani v horizontu dní nebo hodin. Podpora v nezaměstnanosti je většinou spotřebována v prv-

ních několika dnech, aniž by se někdo staral o to, jak rodina přečká zbytek čtrnáctidenního období.

Výzkumníci odhadli poměrné zastoupení jednotlivých typů rodin v Marienthalu. Vypovídají o nerovnoměrném rozložení na zhruba 23 % nezlomených, 70 % rezignovaných, 2 % zoufalých a 5 % apatických rodin. Relativně malý podíl nezlomených rodin vysvětlovali především tím, že část takovýchto rodin reagovala na vzniklou situaci odchodem z Marienthalu, většinou emigrací. Odešli především mladší.

V celkovém obrazu komunity Marienthalu převažoval prvek rezignace. Situaci bylo možno charakterizovat jako život v obci, která „...zajišťuje pořádek pro současnost, ale ztratila vztah k budoucnosti“ [Jahoda, Lazarsfeld, Zeisel 1974: 57; 1960: 59]. Důležitou složkou rezignace je absence dlouhodobých plánů do budoucna. V rámci životních příběhů, které vyprávěli obyvatelé Marienthalu, byly požádáni, aby se zmínili o svých životních plánech. Z dvaceti osmi mužů a dvaceti devíti žen, kteří byli dotázáni, jen patnáct uvedlo své plány. Většina z nich jako svou perspektivu uvedla úmysl opustit Marienthal.

Autory studie zajímalo, nakolik tento postoj rezignace zasáhl mládež. Na základě slohových prací zmíněných výše na téma „Co bych si přál/a k vánocům?“ byla porovnána hodnota dárků, které si přály děti z Marienthalu a děti z okolních obcí, které nebyly tak silně postiženy nezaměstnaností. Průměrná cena přání marienthalských dětí byla třetina ve srovnání s dětmi z okolních vesnic. Přesto, že jejich přání byla výrazně skromnější než přání jejich vrstevníků z jiných obcí, byly děti z Marienthalu podstatně častěji zklamány z dárků, které o vánocích obdržely. Ani to málo většinou nemohly dostat [Jahoda, Lazarsfeld, Zeisel 1974: 58; 1960: 60].²

Jak se nezaměstnanost zapsala do zkušenosti dětí se Paul Lazarsfeld, Marie Jahodová a Hans Zeisel pokusili vysledovat ze slohových prací školních dětí, z jejich úvah na téma nezaměstnanost. Porovnali obsahy slohových prací žáků z Marienthalu s pracemi žáků z okolních vsí z hlediska podílu prací, které zahrnují do slohového úkolu vlastní prožitky, případně zkušenost někoho jiného. Jestliže v pracích žáků okolních obcí byla zkušenost s nezaměstnaností zahrnuta jen ve 2 % úloh, u žáků z Marienthalu to bylo ve 37 % prací. A navíc, v Marienthalu platilo: čím starší žák, tím častěji se nezaměstnanost objevuje jako jeho osobní problém. Vyjádřeno je to jedním z citátů v podobě výroku: „Chtěl bych se stát krejčím, ale bojím se, že nenajdu práci a nebudu mít co jíst“ [Jahoda, Lazarsfeld, Zeisel 1960: 63; 1974: 61].

Soutěž o ceny pro mládež o nejlepší esej na téma: „Jak vidím svou budoucnost“, byla obslána jen patnácti pracemi. Ukázala významný rozdíl mezi uční, kteří vlastně již pracovali a měli jasnou perspektivu své budoucnosti, věděli, o co budou usilovat, a mezi mladými chlapci, kteří skončili nebo se chystali končit školu a nevěděli, jak sehnat zaměstnání. Ti psali většinou jen velmi obecně a povrchně o budoucím uspořádání společnosti bez stanovení vlastního místa a osudu v tomto vývoji. Obecně rámuje situaci rezignace mezi mladými lidmi v Marienthalu skutečnost, že je prakticky nebylo nikde vidět. Ze 130 mladých lidí ve věku od 14 do 21 let naprostá většina byla nedostupná přímému kontaktu.

²) V předmluvě k druhému německému vydání knížky v roce 1960 Paul Lazarsfeld uvádí užiti těchto dotazů jako jeden z prvních příkladů aplikace později velmi frekventované projektivní techniky dotazování v sociologickém výzkumu [Jahoda, Lazarsfeld, Zeisel 1960: xviii].